

LUND UNIVERSITY

Kontroll över metaforerna skapar makt

Larsson, Stefan

Published in:
Svenska Dagbladet, - Under strecket

2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Larsson, S. (2011). Kontroll över metaforerna skapar makt. *Svenska Dagbladet, - Under strecket*, 11-11.
http://www.svd.se/kultur/understrecket/kontroll-over-metaforerna-skapar-makt_6604158.svd

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Metaforer är på tapeten igen. Exempelvis kunde vi nyligen läsa Eva Ströms analys av Tranströmers metaforik (SvD, 15/10), gjord via metaforforskarna Lakoff och Johnson. Dessa, och Eva Ström, lyfter fram att metaforerna på något sätt relaterar till underliggande tankestrukturer som metaforerna är sprungna ur eller ett resultat utav. Och hon finner en motsättning, en effekt, i Tranströmers diktande: "Vad Tomas Tranströmer åstadkommer i sina metaforer är inte sällan ett brott mot dessa underförstådda strukturer och hans bilder har just på grund av detta av många omvitnats som överrumplande."

Vidare skrev Daniel Sandström nyligen i Sydsvenskan en ganska upprörd betraktelse om drev-metaforen i relation till Juholtsfären (16/10): "Metaforer är lömska, och leder inte sällan fel", konstaterar Sandström. Det är två intressanta påståenden gällande metaforers underliggande strukturer och potentiellt vilseledande egenskaper.

Metaforer är viktiga även för rätten och kanske speciellt i tider med så betydande samhälleliga förändringar som digitaliseringen och internet representerar.

När de kognitiva lingvisterna George Lakoff och Mark Johnson på 1980-talet studerade och beskrev hur grundläggande metaforer är för vårt tänkande, revolutionerade de inte bara den kognitiva lingvistik utan även en rad andra områden. De visade hur metaforer dels är förtingligade, det vill säga sprungna ur kroppsliga och världsliga förebilder, men också att de hänger ihop i strukturer och grupper, som de kallade konceptuella. De visade att vårt abstrakta tänkande i stort sett är metaforiskt; försök beskriva smaken av ett glas vin, ljudet från en låt eller dina intryck av en film utan att använda metaforer, utan att överföra betydelse från någonting annat på vinet, låten eller filmen. Samtidigt går det djupare än så.

Lakoff och Johnson menade att vi har ett knippe sådana här metaforer för en rad företeelser; exempelvis tenderar vi att beskriva kärleksförhållanden i termer av en resa. Det betyder i sin tur att det blir *meningsfullt* att tala om att ett förhållande tar slut, att man går skilda vägar, att man nått vägs ände, och så vidare. Det vill säga, det finns underliggande strukturer som ger konsekvenser för hur en rad metaforer blir meningsfulla.

En viktig poäng är att vi pratar och tänker på det här sättet utan att tänka på att vi gör det. Och vi tänker inte att "nu pratar vi metaforiskt". Vi bara pratar. Vi bara tänker. En bokstavlig mening har inte något företräde framför en metaforisk. Det sker, med andra ord, automatiskt.

Den kanske lite dolda baksidan av detta är att meningsskapandet just är ett skapande. Det kunde se annorlunda ut, och den som har tillträdet till att välja begrepp och metaforer att vara betydande, tillåts också att styra tanken i någon mening. Vilket blir extra intressant i förhållande till lag och rätt. Och under ligger en tankestruktur och styr vilka metaforer som skall uppfattas som meningsfulla. Den som kan styra metaforerna besitter en typ av makt. Och etablerade metaforer är svåra att flytta på.

Men vad har egentligen detta för betydelse för rättssystemet, för våra domare, åklagare och andra som verkar i systemet? För det första går metaforspåret helt på tvärs med hur rätten brukar beskrivas. Rätten brukar förstås som något objektivt och (ganska) neutralt. Och metaforer brukar enligt det här perspektivet beskrivas som poetiska och färgstarka språkliga uttryck som man inte på något vis skall förväxla med rättens exakta språkbruk.

En av de stora domarna i amerikansk

Kontroll över metaforerna skapar makt

UPPHOVSRÄTT Metaforer är grundläggande för vårt tänkande, men även för rättssystemet. De språkliga lånen från den fysiska världen – nätverk, moln, e-bok – styr tanken mer än vi tror, och det blir lätt att vi tänker på exempelvis digitala kopior i samma termer som fysiska.

rättstradition, Benjamin Cardozo (1870–1938), gav uttryck för detta när han i en dom skrev att "metaforer skall hållas kort, för även om de börjar som instrument för att befria tanken så slutar det ofta med att de förslavar densamma".

Men, som några metaforforskare lite ironiskt påpekat, Cardozo använder själv åtminstone två tydliga metaforer för att beskriva sin poäng – befrielse och slaveri.

För ett så abstrakt samhällsfenomen som rätten, är sanningen snarare den att behovet av metaforer är större än någonsin. Vi måste "förtingliga" rätten för att kunna prata om den, förstå den. För att kunna tänka på den och om den.

Den amerikanska rättsliga metaforforskaren och professorn Stephen Winter menar till exempel att rätten ständigt befinner sig i en beroendeposition som kräver ett objektgörande, en reifiering där vi kommer att tala om rätten som något fysiskt. Det märks inte minst i tydliga metaforer som "lagens långa arm", men även i något mindre tydliga som att vi "bryter mot" lagen, vi vill motverka "överträdelser" och rättsliga "klavertramp" och tar "lagen i egna händer". Vi lånar ideligen från den fysiska världen, från tingen, för att beskriva och prata om det abstrakta.

När Lakoff och Johnson skapade denna typ av metafor-teori föreställde de sig nog inte riktigt vad det betydde för lagar och rättssystemet. Och de såg definitivt inte hur ett kommande digitalt nätverk skulle kräva en uppsjö av helt nya metaforer och att detta nätverk även skulle komma att utmana rättsliga koncept. Men faktum är att med det digitala har ett alldeles enormt behov av nya metaforer uppkommit. Utan dem kan vi inte prata om det nya. Utan metaforerna har vi inga begrepp för de nya fenomenen. Tänk bara på följande i termer av metaforer: molnet, nätverk, streaming, dataflöde, desktop, interface. Eller fenomen som liknar gamla: e-post, digitalt foto, digitala kopior och e-böcker.

Alla är lån från en fysisk värld. Och därmed följer vissa egenskaper med när vi tänker på detta andra, det som vi lånar begrepp för att beskriva. Och detta sipprar in även i det rättsliga språket.

Men att *likna* är inte samma sak som att *vara*. E-böcker, exempelvis, är inte böcker på exakt samma sätt som traditionella pappersvarianter är böcker, de följer inte samma begränsningar och möjligheter.

Samtidigt finns det ofta ett redan befintligt och starkt rättsligt paket att trycka in de nya fenomenen i. Alla med lite oväntade konsekvenser. När e-böcker behandlas som traditionella böcker blir plötsligt biblioteken "fildelningspoliser", som KB:s forskningschef Pelle Snickars uttrycker det (SvD, 22/9), och beräkandet av marknadsvärdet på kopierade musik- och filmfiler kan konstruera värden som gör att man ur detta perspektiv kan bära runt på miljontals kronor i en iPod.

Det betyder att det finns en lurighet med begreppslånen, med metafor-skapandet. När man använder ett begrepp uppkommet i det analoga, för att fortsatt beskriva något i det digitala, är det inte säkert att vi ens uppfattar hur begreppets betydelse förändrats. Vi kanske inte ens ser att det blir en metafor. Och eftersom vi så gärna förstår abstraktioner i termer av fysiska ting, blir det lätt att vi tänker på exempelvis digitala kopior i samma termer som fysiska. Alldeles oavsett om det är passande eller ej. Det betyder att rättsliga begrepp inte är så neutrala som de ofta utmålas att vara.

Man kan konstatera att föreställningar om verkligheten idag inte stämmer överens med de föreställningar som dominerade när upphovsrätten växte fram, och som fått en typ av rättsligt sanktionerat tolkningsföreträde. För att visa på en för upphovsrätten underliggande tankestruktur (så kallad *conception*) kan man konstatera att det inom den globala upphovsrätten finns en rådande och stark föreställning om att det till övervägande del handlar om att ge incitament till "det ensamma geniet". Internet och digitaliseringen av samhället underminerar denna tankefigur om det ensamma geniet som den mest skyddsvärda modellen för upphovsrätt. Det alldeles oerhörda experiment som internet innebär bevisar att vissa typer av kreativitet frodas och sprids och uppmuntras utan att incitamenten är starkt reglerade i en lag om upphovsrätt.

Inte minst visar den amerikanska rättsprofessorn Jessica Litman hur vår föreställning om upphovsrättens roll och funktion har förändrats över tid, från att vara en balanserare mellan allmänhetens och upphovsmännens intressen, till att handla om att skapande behöver ges allmer välreglerade incitament, det vill säga kräva starka skydd och rättigheter för den som innehar upphovsrätten. Oaktat allmänhetens intressen. Upphovsrätten blev då en konstruktion full av hål som krävde lagning. Den retoriska följden av denna

tankestruktur är att mer skydd och strängare verkställighet leder till mer skapande verksamhet.

Vilket inte alls behöver stämma. Tvärtom, det finns mycket som talar för att just så inte är fallet, och att det snarare därmed handlar om att stater och EU och FN bedriver både kulturpolitik (att välja en typ av skapande framför ett annat) och fördelningspolitik (de traditionella aktörerna framför nya). Det senaste exemplet är att skyddstiden för inspelad musik kommer att förlängas från 50 till 70 år inom EU. Men på vilket sätt är egentligen det ett incitament för nytt skapande?

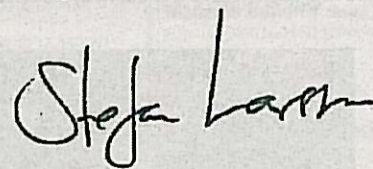
Men eftersom incitamentsföreställningen är så starkt rådande just nu leder den också till ett retoriskt övertag för dem som ivrar efter mer skydd, starkare skydd, längre skyddstider och enklare efterlevnadskontroll. Vilket i sin tur stymper en del kultur, gynnar etablerade mellanhänder men motverkar dessas effektivisering, skapar sämre "digital" integritet för alla och gör övervakare av internetleverantörer. Det visar på rättens dilemma. Rätten släpar oftast efter när samhället förändras drastiskt. Rätten är oftast en konservator. Rätten är sällan en pionjär.

Metaforer är fundamentalt viktiga för vårt tänkande, men även för rättssystemet – speciellt i en digital tid. Exempelvis upphovsrätten har påverkats i det digitala, och detta utan att egentligen språkligt ha förändrats. Det är lurigare än så – det är de underliggande tankestrukturerna som hamnat i konflikt.

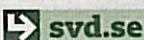
I övergången från ett analogt till ett digitalt förankrat samhällssystem, med allt vad det innebär av förändring av sociala mönster, arbetsorganisation, politik och demokrati, skapande och reproduktion – och inte minst rättens roll – kommer de mentala bilderna, metaforerna och deras bakomliggande föreställningar att ömsom ställas på ända, och ömsom ligga kvar. För att förstå sociala normer och beteendemässiga förändringar i vardande, och de rättsliga och politiska utmaningar det innebär, behöver vi bättre förstå hur språk och rätt är relaterade. En del rättsliga metaforer fungerar bra i den nya kontexten, en del sämre, och man bör inte tillåta sig att vara så pass inkörd i tidigare tanke-mönster att man inte klarar av att bejaka nya.

Om man slår upp dörrarna för vikten av en analys av rättens metaforer så slår man rimligen också upp dörrarna även för skarpa sinnen utanför det rättsligt dogmatiska prästerskapet; för alla som kan se metaforerna och de "underförstådda strukturerna". Även deras analyser är rättsligt relevanta. Så, alla metafor-känsliga skribenter, fatta pennan.

Samtidigt handlar det alltså inte om att försöka uppnå ett mindre metaforbundet rättsligt språk, utan snarare om att omsorgsfullt välja metaforer som fungerar väl ihop med samhällets förändrade förutsättningar. Inte minst i det digitala.

Stefan Larsson är fil dr i rättssociologi, jurist och internetforskare i forskargruppen Cyberrormer. Han är aktuell med avhandlingen "Metaphors and norms – Understanding copyright law in a digital society" vid Lunds universitet.

 svd.se

Läs även "Mästare på metaforer som överrumplar" av Eva Ström (SvD 15/10).

» svd.se/kultu

"Rättvisan är blind" är en metafor för rättsväsendets opartiskhet.

FOTO: HENRIK MONTGOMERY/SCANPIX